

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่นครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยมีกระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยเน้นการวิจัยเชิงบรรยาย (descriptive research) ด้วยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพภาคสนาม และการศึกษาเชิงปริมาณโดยการสุ่มตัวอย่างจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำมาวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนขององค์กรท้องถิ่น โดยมีขั้นตอนในการศึกษาวิจัยดังนี้

3.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

3.1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ได้แก่ ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์จากกลุ่มคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชน การสังเกต การร่วมประชุม การร่วมกิจกรรมปลูกป่าชุมชน และการสัมภาษณ์ชาวบ้านทั่ว ๆ ไป

3.1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสารการวิเคราะห์งานภาคสนาม งานวิจัย แผนที่ เอกสารการประชุม และเอกสารอื่น ๆ จากโครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

3.2 หน่วยในการวิเคราะห์

3.2.1 หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ (unit of analysis) มี 2 ประเภท คือ ระดับกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มองค์กรในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนคือ กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มมีคทาหวัดและกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ระดับครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนที่เลือกสุ่มตัวอย่าง จากหมู่บ้านที่ทำการ
ศึกษาวิจัย โดยมีหัวหน้าครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เป็นตัวแทนให้ข้อมูล

3.3 ประชากรเป้าหมายและการสุ่มตัวอย่าง

3.3.1 ประชากรเป้าหมาย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาทั้ง เชิงคุณภาพ
และเชิงปริมาณ โดยมีประชากรเป้าหมายดังนี้

เชิงคุณภาพ ได้แก่ คณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนในหมู่บ้าน
คือ สมาชิกกลุ่มป่าชุมชน กลุ่มมัคทายกวัด กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งการสัมภาษณ์บุคคล
สำคัญของชุมชน (key informant) เช่น จ้าบ้าน พระสงฆ์ หัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้อาวุโส
และผู้ทรงคุณวุฒิ

เชิงปริมาณ ได้แก่ ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย ซึ่ง
มีอยู่จำนวน 16 หมู่บ้าน คือ บ้านเขินใต้ บ้านท่าขาม บ้านปากกล้วย (หมู่ที่ 5, 6) บ้าน
น่าน้ำชา บ้านสว่างโนนสูง บ้านชำภูทองใต้ บ้านชำภูทองเหนือ บ้านวังเจริญ บ้าน
ห้วยม่วง บ้านโนนสะอาด บ้านห้วยซ้อ บ้านทริภังคาร บ้านห้วยเตย อำเภอกุฉินารายณ์
และบ้านวังยาว (หมู่ที่ 4, 7) อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดขอนแก่น และการสุ่มตัวอย่าง
ประชากรในหมู่บ้านเป้าหมาย 3 แห่ง

3.3.2 การสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้เลือกสุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้แบ่งออกเป็น
2 ประการ คือ

ประการแรก เป็นการสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (cluster sampling) โดย
การเจาะจงเลือกหมู่บ้านเป้าหมาย 3 แห่ง ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยทราย คือ 1) บ้านห้วยม่วง
ตำบลห้วยม่วง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น 2) บ้านน่าน้ำชา ตำบลกุฉินารายณ์ จังหวัด
ขอนแก่น และ 3) บ้านวังยาว ตำบลนาหนองทุ่ม จังหวัดขอนแก่น

ประการที่สอง เป็นการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (accidental sampling)
ได้กำหนดตัวอย่างจำนวน 30 เปอร์เซ็นต์ของแต่ละหมู่บ้าน มีรายละเอียดคือ บ้านห้วยม่วง
จำนวน 150 ครัวเรือนขนาดตัวอย่าง 52 ครัวเรือน บ้านน่าน้ำชาจำนวน 132 ครัวเรือน
ขนาดตัวอย่าง 45 ครัวเรือน และบ้านวังยาวจำนวน 287 ครัวเรือนขนาดตัวอย่าง 84

ครัวเรือน รวมขนาดตัวอย่างเลือกสุ่มทั้งหมด จำนวน 181 ครัวเรือน

3.4 สถานที่ศึกษาวิจัย

สถานที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ หมู่บ้านที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย ประกอบด้วย หมู่บ้านห้วยม่วง หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยม่วง บ้านนาข้าว หมู่ที่ 5 ตำบลภูผาม่าน อำเภอภูผาม่าน และบ้านวังยาว หมู่ที่ 7 ตำบลนาหนองทุ่ม อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

3.5 ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ 2 ปี 4 เดือน ตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ.2536 ถึงเดือน ธันวาคม 2537 โดยการติดตามงานภาคสนาม ในช่วงที่ผู้วิจัยปฏิบัติงานภายใต้โครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน พื้นที่จังหวัดขอนแก่น และการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในช่วงเดือนมกราคม-เมษายน พ.ศ. 2538 เป็นเวลา 4 เดือน รวมทั้งการศึกษาเชิงปริมาณ ด้วยการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาเป็นเวลา 5 วัน ตั้งแต่วันที่ 3-7 เมษายน 2538

3.6. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

3.6.1 การศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้ใช้แนวทางสัมภาษณ์(interview guide) เพื่อช่วยเก็บข้อมูล ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิดเพื่อใช้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เกี่ยวกับชีวประวัติ ชุมชน ข้อมูลด้านกายภาพ ข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคม ข้อมูลระบบทรัพยากรธรรมชาติและ การจัดการ ข้อมูลกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ตลอดทั้งประเด็นวัฒนธรรมในหมู่บ้าน รวมทั้งการสังเกต การสนทนากลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม และการติดตามความเคลื่อนไหวของพื้นที่อยู่เรื่อย ๆ โดยการบันทึกสนาม การเข้าร่วมประชุมหรือฝึกอบรมร่วมกับ คณะกรรมการจัดการป่าชุมชนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชนมา โดยตลอด

3.6.2 การศึกษาเชิงปริมาณ โดยการใช้แบบสอบถาม (questionnaire) เพื่อช่วยเก็บข้อมูลและใช้ในการวัดความคิดเห็นของชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไป ในหมู่บ้านเป้าหมายเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ขององค์กรท้องถิ่น ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานด้านสภาพทางและเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ เพศ อายุ ฐานะผู้ให้สัมภาษณ์ในครอบครัว ระดับการศึกษา สภาพทางสมรส อาชีพหลัก (อาชีพที่ทำรายได้ให้ครอบครัวสูงสุด) รายได้ครอบครัวในปีที่ผ่านมา (ปีเพาะปลูก 2537/38) จำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด วิทยะแรงงาน จำนวนที่ดินถือครองและกรรมสิทธิ์

ส่วนที่ 2 เป็นความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการดำเนินงานป่าชุมชนโดยแยกประเภทความคิดเห็นออกเป็น 4 ประการ คือ ความคิดเห็นต่อการดำเนินการป่าชุมชนของหมู่บ้าน, ความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทั้งในระดับครัวเรือนหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง ความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชนในอนาคต ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการจัดการป่าชุมชนและข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ 3 การวัดระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ในการจัดการป่าชุมชน หลังจากการสร้างแบบสอบถามและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย แล้วผู้วิจัยนำไปทดสอบ (pretest) กับประชากรกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ศึกษาวิจัย โดยการสุ่มตัวอย่างจากประชากรในพื้นที่ศึกษาวิจัย จำนวน 30 ครัวเรือน แล้วนำมาวิเคราะห์ด้วยคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/PC+ เพื่อทดสอบค่าความเชื่อมั่น (reliability) หรือค่า α จะมีค่าความเชื่อมั่นสามารถนำแบบสอบถามไปใช้ได้ ก่อนทำการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.6.3 การวัดตัวแปร ประกอบด้วย 2 ประการ คือ ประการแรก ผู้วิจัยมีการวัดตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มประชากรเป้าหมาย ได้แก่ เพศ อายุ ฐานะในครอบครัว ระดับการศึกษา สภาพทางสมรส อาชีพหลัก รายได้ครอบครัว จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนที่ดิน และการถือครอง ประการที่สอง การวัดความคิดเห็นของชาวบ้านประกอบด้วยข้อคำถามในแบบสอบถามจำนวน 48 ข้อ โดยมีเกณฑ์การให้ค่าคะแนนและค่าเฉลี่ยเหมือนกันทั้งในด้าน ความคิดเห็น การใช้ประโยชน์ และระดับการมีส่วนร่วม ได้แก่

3.6.3.1 เกณฑ์ในการให้ค่าคะแนน

ความคิดเห็น	การใช้ประโยชน์	การมีส่วนร่วม	ค่าคะแนน
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ไม่ได้ใช้ประโยชน์	ไม่ได้ปฏิบัติ	0
ไม่แน่ใจ	ใช้ประโยชน์น้อย	ปฏิบัติน้อย	1
เห็นด้วย	ใช้ประโยชน์ปานกลาง	ปฏิบัติปานกลาง	2
เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ใช้ประโยชน์มาก	ปฏิบัติมาก	3

3.6.3.2 เกณฑ์ในการแปลผลค่าเฉลี่ย

ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
0.00-0.75	ลบ
0.76-1.50	ปานกลาง
1.51-2.25	ค่อนข้างบวก
2.26-3.00	บวก

3.7 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

3.7.1 การค้นคว้าเอกสาร ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ภายใต้การดำเนินงานของโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ลุ่มน้ำห้วยทราย อำเภอกุมภวาปี จังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้แก่ เอกสารการประชุม รายงานวิเคราะห์งานสนามกรณีศึกษารายงานผลการวิจัย บทความ วิทยานิพนธ์ และสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ

3.7.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ตลอดระยะเวลา 2 ปี (พ.ศ. 2536-2537) ผู้วิจัยได้เข้าไปทำงานอยู่ในหมู่บ้านอย่างน้อยเดือนละ 3-5 วัน ซึ่งมีการร่วมประชุมประจำเดือนในหมู่บ้าน การประชุมร่วมกับสภาตำบล การพบปะพูดคุยกับชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง และได้เข้าร่วมกิจกรรมการปลูกป่าชุมชน รวมทั้งร่วมกิจกรรมการพัฒนาด้านอื่นๆ เช่น การร่วมงานบุญ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมการรวมกลุ่มประเภทต่างๆ ส่วนในพื้นที่เป้าหมายที่เลือกศึกษาวิจัย มีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ

ปาชุมชน โดยเน้น รูปแบบ และกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มหรือองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาปาชุมชน ได้แก่ กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มมัตตทายกวัด และกลุ่มปาชุมชน

การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ สภาพทั่วไป ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน ด้วยการสัมภาษณ์ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปในเขตลุ่มน้ำห้วยทราย จำนวน 16 หมู่บ้าน เพื่ออธิบายสภาพชุมชนให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น และการใช้แบบสอบถามเพื่อวัดความคิดเห็นของชาวบ้าน ในหมู่บ้านที่เลือกสุ่มตัวอย่างจำนวน 3 หมู่บ้าน โดยสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน (ยกเว้นคณะกรรมการหมู่บ้าน และกลุ่มมัตตทายกวัด ที่เป็นแกนนำในการจัดการปาชุมชน) หรือสมาชิกในครัวเรือนที่สามารถให้ข้อมูลได้ ซึ่งมีพนักงานเก็บข้อมูลร่วมทำงานด้วย

3.8 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

3.8.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ ข้อมูลเอกสารและข้อมูลทุติยภูมิอื่น ๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้และนำเสนอในรูปแบบของข้อมูลเชิงพรรณนา แผนภูมิ แผนภาพ ตารางเพื่อรวบรวมและวิเคราะห์เชิงเนื้อหา(content analysis) และวิเคราะห์หาปัจจัยที่มีลักษณะเด่น และเกี่ยวข้องกับการจัดการปาชุมชนขององค์กรท้องถิ่น

3.8.2 การวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/PC+ (Statistical Package for the Social Sciences) เพื่อเสนอค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่ออธิบายและเปรียบเทียบข้อมูล

3.9 ข้อจำกัดในการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการประชุมชนขององค์กรท้องถิ่น ในครั้งนี้ มีข้อจำกัดในการมองปัญหาดังนี้

3.9.1 หมู่บ้านที่ทำการศึกษามีกลุ่มองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนอยู่แล้วพบว่า บางกลุ่มยัง ไม่มีความชัดเจนในการจัดการประชุมชน ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้เลือกสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่มิได้นำมาเป็นหน่วยในการวิเคราะห์

3.9.2 หมู่บ้านที่ศึกษาในลุ่มน้ำห้วยทราย มีอยู่หลายแห่ง แต่ผู้ศึกษามีข้อจำกัดด้านเวลาและการจัดเก็บข้อมูล จึงเลือกศึกษาเพียงหมู่บ้านบางส่วนซึ่งมีลักษณะเด่น ในการจัดการประชุมชนของหมู่บ้านเพียง 3 แห่งเท่านั้น

3.9.3 หมู่บ้านที่ทำการศึกษา ชาวบ้านมีอัตราการย้ายถิ่นค่อนข้างสูงทำให้สมาชิกคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าชุมชนบางส่วนไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน รวมทั้งชาวบ้านคนอื่น ๆ จึงทำให้การเก็บข้อมูลค่อนข้างลำบาก